

/ nagy fehérség körülötte. // Aki nyárból tart a télbe, / az az őszbe sose tér be, / nagy fehérség körülötte. // Mindegyikben alvás várna. / Van az Isten, van a párna. / Nagy fehérség körülötte.."

A magam részéről kiemelném még a 26. darabot (*Leletmentés*), amely kulcsvers a kötet koncepciójának megértéséhez. Ez a kis csattanós ars poetica, amely egyúttal Weöres-hommage is, önmagát és az egész gyűjteményt magyarázza: „Fel vörösök, proletárok: / Bóbita, Bóbita táncol! / Menynyire más ez a két sor! / És ugyanazt kalapálja. / Mennyire nincs, aki hallja...” A 175. darab (*Templomi ballada*) a maga villonos habitusával egy mesteri pastiche: „Untat a huzatos templomhajó, / a pap ketetes, rizskásás beszéde, / hívő-orgazmus, szentostyafaló / nép mindenhetes megkönnyebbülése...” A 190. darab (*Szellemujj*) formája szerint *ottava rima* stanza: ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy egy ihletett (megható) apa-vers: „Alvó-

idő, nem való semmi másra, / csak párnámon ne lenne annyi gond / álomra várni, agyelnémulásra – / egy emlék képe folyton beleront / az egyenletes semmitgondolásba, / amit a felejtés majd visszabont – / apám képe izzik fel retinámon, / álomnak vélném, bár ne volna álom...” A 205., cím nélküli darab egy *vabi* haiku, amely nem csak a lábjegyzet szerint mutat meg kis dolgokon keresztül egyetemes sugallatot: „hunyt szemem alá – / fekete lesz az arcom – / napfényt szorítok”.

Ez a néhány vers egyáltalán nem üt el az életmű eddigi köteteitől. Szervesen kapcsolódnak ahhoz a keresetlenséghez, amely G. István László megrázó erejű, de precízen enigmatikus, a fogalmi gondolkodásba drámai feszültséget oltó költészetének talán legmarkánsabb jellemzője. E keresetlen hangnak mintadarabja – hogy csak egyetlen példát említsek – az *Olyan fázással* lehetne a *Merülő szonettek* (1998) kötetből.

SÁRI ORSOLYA

Az ellopott tragédia

Rejtő Jenő-émlékkötet

Szerk. Thuróczy Gergely, PIM, 2015

2003-ban, Rejtő Jenő halálának 60. évfordulóján a Petőfi Irodalmi Múzeumban Rejtő Jenő-émlékkiállítás nyílt. A tárlat címe: *Az ellopott tragédia*. Az azóta eltelt tizenkét év során féltucatnyi helyen fordult meg az emlékkiállítás, és 2015-ben megjelent *Az ellopott tragédia: Rejtő Jenő-émlékkötet* című könyv Thuróczy Gergely szerkesztésében.

Rejtő Jenő a zsidó származású Reich család harmadik fiúgyermekéként született 1905-ben. Élete során próbálkozott operettlibrettók (*Egy görbe éjszaka*), színházi darabok (*Aki mer, az nyer*), filmforgatókönyvek (*Sportszerelem*) írásával, mégis a köztudatba ponyvaregényeivel robbant be. A ponyvaregények minden műfajában alkotott, vagyis írt légiós regényeket (*A tizennégy karátos autó*), western és bűnügyi történeteket (*Vesztetgár a Grand Hotelben*), de útirajzai (*Megyek Párizsba, ahol még egyszer sem haldokoltam*) is megjelentek. Miután az *Egyedül Vagyunk* című szélsőjobboldali lap leköszölte, hogy zsidó származású, Rejtő Jenőt munkaszolgálatra hurcolták. 1943. január 1-jén halt meg Jevdakóvóban. Erről is szól Hámori Tibor 1982-ben megjelent *Piszkos Fred és a többiek...: Történetek Rejtő Jenő életéből*

című könyve, amely 1999-ben felújított változatban, immáron *Rejtő Jenő rejtélyes élete* címmel került nyomdába. A könyvben megjelent állításokat nem lehet fenntartások nélkül kezelni, hiszen a szerző mellőz bármiféle jegyzetelést, és felhasznált szakirodalmat sem találunk benne. Mint ahogy az első kiadás címe is érzékelteti, a könyv leginkább legendákat, történeteket tartalmaz, a tudományosság igénye nélkül. A legendák többségét, például azt, hogy Rejtő Jenő a Japán kávéházban regényei részleteivel fizetett volna, *Az ellopott tragédia* szerzői, jelesül Győri Anna, Perczel Olivér, Szilágyi Zsófia Júlia és Thuróczy Gergely eloszlatták. A legendaoszlatást és az eddig járatlan ösvények bejárását, mint ahogy azt a *Szerkesztői utószó*ban is olvashatjuk, a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai is segítették.

Bár Rejtőről – többek között – Hámori Tibor már említett könyvének és Veres András *A ponyva klasszikusa* című tanulmányának (*A magyar irodalom története III.*, szerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály; VERES András, Bp., Gondolat, 2007, 381–389.) köszönhetően egyre többet tudhatunk, *Az ellopott tra-*

gédia című emlékkötet mégis hiánypótló, hiszen az eddigi foghíjas életrajzot újabb adatokkal és adalékokkal együtt tárgyalja. De nemcsak hiánypótló, hanem újító is. Újít abban, hogy a kötet szerzői az eddigi legendákat levéltári kutatások segítségével, valamint a négy, Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött hagyatéki doboz feltárásával tudományosan pontosították vagy eloszlatták. Az eddigi kutatások leginkább Rejtő Jenő életére vonatkoztak, *Az ellopott tragédiában* viszont eddig ismeretlen kéziratváltozatokkal és azok összehasonlításával is foglalkozik Thuróczy Gergely egy rövidebb (*Konzílium a Halálszigeten: Két ismeretlen kisregény(részlet)*), míg Szilágyi Zsófia Júlia egy hosszabb fejezetben (*Kéziratlapok rejtélye: Konzílium-gépiratok*). Thuróczy az emlékkötet létrejöttének egyik okaként említi a *Konzílium az Őserdőben* című novella hagyatékban fennmaradt és megtalált hét szövegvariánsát. Ezek közül három, a leghosszabb, huszonhat oldalas változatot, egy közbülsőt és a legrövidebb, hétoldalas szövegkiadásban is közli. Jelen írásban azonban nemcsak ezért tartom fontosnak hosszabban is tárgyalni ezt a két tanulmányt, hanem mert Thuróczy és Szilágyi nézőpontja a szövegvariánsok születésének sorrendiségével kapcsolatban eltér, illetve a szerzők érintenek olyan területeket, amelyek az emlékkötetben önálló fejezetként szerepelnek.

Thuróczy Gergely álláspontja szerint Rejtő nagy valószínűséggel a *Konzílium az Őserdőben* színpozsáját írta meg először, majd ezt bővítette, alakította. Feltételezhető, hogy 1942-ben írta meg novelláját, mintegy próbaként, hiszen ebben az évben szerződéstervezetet készítettek elő a Közművelődési Könyv- és Hírlapterjesztő Kft.-vel. Ezt azonban soha nem írták alá, hiszen harminc kisregényre szerződtek volna, jóllehet a terjedelmi megkötések alapján egy-egy „kisregény” valójában egy egész egypengős regényt tett volna ki. Ezeknek a megírása viszont, ismerve Rejtő gondos és alapos munkáját, akár két-két hónapig is eltartott volna. Végül a szövegváltozatok egyike sem jelent meg, ugyanakkor Thuróczy szerint Rejtő készülhetett arra az eshetőségre, hogy a Közművelődési mégsem veszi meg tőle a novellát, ezért önálló pengős regénnyé bővítette volna. Rejtő ebbéli szándékát a gyenge alapanyag mellett az sem segítette, hogy öncélú szövegburjánkoztatásra sohasem volt képes.

Szilágyi Zsófia Júlia *Kéziratlapok rejtélye* című tanulmányában azt a nézetet vallja, miszerint elsőként a hosszabb változat született meg, és ebből jutott el Rejtő a *Konzílium az Őserdőben* hétoldalas változatához. A nevekben történő egységesítések, a tárgyak megnevezésénél használt idézőjeles szerkezetek átalakítása nagy kezdőbetűssé, illetve a ja-

vítások dinamikája is ezt támasztja alá. A leghosszabb változatban akár bekezdésnyi kihúzásokkal is találkozhatunk, stilisztikai belejavításokkal kevesebbszer. A rövidebb változatnál szavak fölülírását, cseréjét, emendálását tapasztalta Szilágyi. A két tanulmány szerzője a keletkezés időpontjára vonatkozóan azonos állásponton van, azt mindketten 1941 utánra feltételezik.

E két tanulmány olvasása is számos legenda eloszlátásával ajándékoz meg minket. Szilágyi például a Japán kávéházban cetlivel fizető Rejtő legendáját cáfolja, hiszen Nádassy László, Rejtő barátja és Kovács Magda, Rejtő gépirónője és egyben titkárnője is azt mondta, hogy többszörösen áírt, javított szövegekről van szó, amelyeket Rejtő csak hosszas stilizálási folyamatot követően adott le bárhová. A *Konzílium a Halálszigeten* és a *Kéziratlapok rejtélye* című fejezet is tartogat olyan plusz információkat, mint például a motívumátvétel önönmagától, amelyeket Thuróczy Gergely a *Rejtő, a reciklált ponyvazseni* című fejezetben részletesebben is tárgyal.

Aki Rejtő Jenő-regényeket olvas, belefuthat tematikus, motivikus ismétlődésekbe, de akár egyes regények szereplői is megegyezhetnek. Természetesen nemcsak azokról a szereplőkről van szó, akik két, egyébként is összetartozó regényben bukkannak fel (például Piszkos Fred a *Piszkos Fred, a kapitányban* és a *Piszkos Fred közbelép*-ben), hanem azokról is, akik két, egymástól látszólag teljesen elkülönülő regényben szerepelnek. Erről szól Thuróczy Gergely fejezete. Filológusi alaposítással vizsgálta az 1930-as évek közepétől körülbelül az 1942-ig tartó időszak ponyváit, hiszen a ponyvairodalom ekkor élte fénykorát, és Rejtő Jenő is ebben a korszakban alkotott. Jellemző volt a korszak ponyvaalkotóira, hogy egymástól kölcsönöztek címeket, szereplőket, sőt olykor még történeteket is. Fécamp az 1941-es Rejtő Jenő-féle *Csontribrigád* főszereplője, de az egy év múlva megjelent *Örökölni veszélyes* című, Zima Lajos írta kalandregénynek is főszereplője, bár keresztnevében eltér. A szereplők nem csupán neveikben „élednek újjá” más szerzőknél, hanem tulajdonságaik és jellemvonásaik alapján is: a Nagy Károly írta *A Szahara rabszolgái* egyik főszereplőjének, Mágnás Kazimirnak Rejtő Jenő Senki Alfonza lehetett az előzménye. Rejtő Jenő 1939-ben írta meg *Texas Bill, a fenegyerek* történetét, majd 1941-ben megjelent Halász Péter *Texas Bill visszaüt* című regénye. Történetében hasonlít egymásra Rejtő Jenő *A három testőr Afrikában* (1940) című regénye és a Jouvain álnéven írt, 1942-es *Az elveszett közlegény*. Az altisztek a két történetben hasonló módon tréfálják meg őrmesterüket. Feljebb már

említettem az önnönmagától vett kölcsönzéseket, amelyek szintén megjelennek cím, (fő)szereplő és történet szintjén. Szereplői közül Pencroft három regényében is megjelenik (*Az előretolt helyőrség; Pipacs, a fenegyerek; A Néma Revolverek Városa*), míg szövegükben hasonlítanak a *Víkend a pokolban* (1939) és a *Csontbrigád* (1941) című regényei. A *Rejtő, a reciklált ponyvazseni* című fejezetből arra is választ kaphatunk, hogy ezek a kölcsönzések részben annak köszönhetőek, hogy Rejtő Jenő a korszak egyik legeredetibb és legsikeresebb ponyvaírója volt, de annak is, hogy a kor olvasói vagy nem akarták észrevenni az egyezéseket, vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyták azokat. És van még egy harmadik lehetséges ok: a kiadók sokszor mit sem törődtek azzal, hogy azonos címmel, ugyanabban az évben több regény jelent meg különböző történetekkel.

Rejtő Jenő legendásan rossz viszonyt ápolt több kiadójával is. Nem is csoda, hiszen a Nova Kiadó, jelesül Müller Pál, aki Rejtő legtermékenyebb időszakában adta közre műveit, arra hivatkozva, hogy humorból csak egy kevés kell a regényekbe, 42 oldalt húzott *Az előretolt helyőrség* (1939) Troppauer Hümér költőjéből. A *fehér foltból* (1938) 3×25 oldalt húztak ki a magán-detektív leveleiből. Nemcsak a kihúzások, de a regényekre erőltetett befejezések is arra ösztönözték Rejtőt, hogy szakítson a kiadóval. A *szőke ciklonra* (1939) szintén a Nova erőltette rá az afrikai véget. A Rejtő által írt szakítólevelek fennmaradtak, azokat a *Rejtő Jenő-szövegkiadások* című fejezetben olvashatjuk 29 darab, szerelmi levelezéseiből közölt levelével, 8 fiatalkori versével, a *Nagykörut [sic]* című egyszámos bulvárlapjával és a *Miss halhatatlan* filmtervével egyetemben. A levelekből kiderül, hogy sem a Nova Kiadót, sem az Aurórárt nem kímélte, nagyon erős kritikai felhanggal, sértődötten írt nekik.

A közreadott, gyakran olvashatatlan levelekből kiderül, milyen viszonyt ápolt Bloch Pipivel vagy épp Martony Gizivel. Szerelmi életére jellemző, hogy magának mindig többet engedett meg, mint a szóban forgó hölgyeknek. Jelesül: többször is kiderül a hölgyek által írt levelekből, hogy Rejtő nem közölte velük, ha már szakítottak egymással, ugyanakkor például megtiltotta választottjának, Horváth Bözsinek, hogy strandra menjen, mondván, az egy fertő. Rejtő szerelmi levelezésével Győri Anna a „Jön a nő!": *A fiatal Rejtő és a nők* című tanulmányában bővebben is foglalkozik, amelyből arra is fény

derül, hogy Rejtő Ignác nevű barátjának szóló, 1929. január 29-én kelt levelében egy színésznőről is írt, aki állítólag gyermeket várt tőle, ugyanakkor Rejtő-örökösről eddig nem volt tudomásunk. A levelezésekre való hivatkozások nem egységesek a kötet tanulmányaiban, de néhol az is megfigyelhető, hogy egy tanulmányon belül sem egységes a hivatkozási rendszer.

Perczel Olivér levéltári kutatások és forrásdokumentumok közzétételével pontosította *Az ellopott tragédiában* a Rejtő kártyaszenvédélyéről szóló legendát. A *Rejtő Jenő nyomában a levéltárban: Adalékok egy megír(hat)atlan életrajzhoz* című fejezetben olyan bírósági döntések másolatait mutatja be Perczel, amelyből világosan kiderül, hogy nem csupán kártyaszenvédélyének köszönhetően volt pénzsűkében, hanem két válása és szüleinek nyújtott anyagi támogatása miatt is. Boros Rózsával kötött házassága nem bizonyult hosszú életűnek, és a válóper egyik pikantériája, hogy a feleséget Rejtő Jenő bátyja, Révai Gyula képviselte. A határozat értelmében Rejtőnek havi 120 pengő nőtartási és egyszeri 2200 pengő hozomány-visszatérítési díjat kellett fizetnie. Későbbi, Gábor

Magdolnával kötött házassága kicsivel hosszabb életű volt, de ez sem tartott túl sokáig. Rejtő ebben az időszakban (1935–1940) talán a válásai és a kötelezően fizetendő nőtartási díjak miatt is éjt napallá téve dolgozott. A másolatban közölt házassági anyakönyvi kivonatokból megtudjuk, hogy Rejtő mindig is megmaradt Reich Jenőnek a hivatalos iratok tanúsága szerint.

Az emlékkötet szerzői tanulmányukban sok esetben a dokumentumokról készült másolatokkal támasztják alá állításaikat, de nem csak a tanulmányok rendelkeznek gazdag képi anyaggal. A kötet végén található mintegy hetvenoldalnyi képmellékletben a családjáról készült fotókat, regényei borítóit, illetve azok tervezetét és a róla szóló újságcikkeket, valamint egy-egy regényének néhány lapját is láthatjuk.

És hogy mik találhatók még *Az ellopott tragédiában*? Rendkívül gazdag bibliográfiák. Kiss Ferenc a *Rejtő Jenő műveiből készült képregények bibliográfiáját* állította össze, amelyben az 1961–2015 között készült színes és fekete-fehér, magyar és idegen nyelvű képregényeket listázza. *Rejtő Jenő külföldön megjelent magyar és idegen nyelvű könyveinek bibliográfiáját* Thuróczy Gergelynek köszönhetjük. E két fontos bibliográfia mellett az emlékkötetben a

(szak)irodalom jegyzéke és egy névmutató is helyet kapott.

Bár a könyv sok régi és új információt tartalmaz Rejtőről, mégis maga a szerkesztő, Thuróczy Gergely hívja föl a hiányosságokra a figyelmet. Ezek azonban abból adódnak, hogy a kötet munkálatainak vége felé Rejtő Jenő bátyjának, Gyulának a sógora, Kabályi József ismeretlen és érdekes dokumentumokkal állt elő, így ezek már nem kerülhetek a kötet lapjaira. Úgy vélem, hogy az új dokumentumok másokkal kiegészülve egy új könyv alapjait képezhetik, mint ahogy erre a szerkesztő is utal: „Merem remélni, hogy Jenő mester szolgál még meglepetéssel, és nemsokára lappangó kéziratok,

dedikációk, ismeretlen sajtómegjelenések etc. sorával gazdagodhatunk. Az összefoglaló nagy mű, egy Rejtő-monográfia már nagyon elkélne – hát legyen, mert megérdemli...” (*Szerkesztői utószó*).

Az *ellopott tragédia* a lábjegyzetbeli pontatlanságok és az előző bekezdésben tárgyalt „hiányosságok” mellett is hiánypótló és újító, ugyanakkor nem csak az irodalomtudományban jártas kutatók és tudósok forgathatják haszonnal. Ajánlott mindazon Rejtő-rajongóknak elolvasni, akik szeretnék túllépni az eddig ismert legendákon. Bár igencsak hosszú olvasmány a maga 502 oldalával, ugyanakkor a tanulmányok szerzői a tudást meglehetősen könnyen olvasható stílusban adják elének.

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

BENCE ERIKA

Toldi Éva: Önértésváltozatok, identitástapasztalatok

zEtna, 2015

Identitásjelölő tárgyak a vajdasági magyar irodalomban című tanulmányának konklúzióit sorolja Toldi Éva *A referenciális olvasás lehetősége* közcím alá. Nem véletlen, sőt jelentésszerű mozzanat, hogy jómagam – noha többes számra váltva – szinte ugyanezt a címet adtam 2015-ben megjelent könyvem egyik fejezetének. S ez nemcsak abból következik, hogy 2009-ben *Irodalom és referencialitás* címmel rendeztek tudományos tanácskozást Budapesten (MTA Irodalomtudományi Intézet), amelyen mindketten jelen voltunk, s hogy természetesen olvassuk és értelmezzük egymás tanulmányait, hanem abból is, sőt elsősorban abból, hogy a legújabb magyar irodalom 21. századi első évtizede olyan „töréspontok” (régebben talán azt mondtuk volna: korszak- és paradigmaváltások) mentén alakult, amelyek a történelmi narratíva és a referencialitás szerepe, jelentése újragondolásának igényét hívták életre az irodalomtudományban. A magyar irodalmi recepció történetében az 1990-es évek végén lecsapódó, de az európai irodalomtudományban már egy-két évtizeddel korábban tért nyert (pl. Hayden White, Frank R. Ankersmit, Paul Ricoeur, Umberto Eco) diskurzusok elsősorban a történetírás mint diszciplína és a történelmi regény mint fikción alapuló műfaj közötti határokat mosta el. Egyértelmű tehát, hogy Toldi Éva *Önértésváltozatok, identitástapasztalatok* című

könyve első fejezetének az utóbbi két évtized prózatermését vizsgáló tanulmányai is ezekre az elméletekre reflektálnak, s az általuk újragondolt és átértelmezett jelenségeket járják körül, vizsgálják a magyar és a vajdasági magyar irodalomban. Tévedés volna azonban azt gondolni, hogy a könyv második, a magyar költészet világában mozgó és ott kérdéseket indukáló fejezetének (*Újrírottak és újrírók*) tanulmányai nem kapcsolódnak – még ha poétikai értelemben is – a történelmi hagyományozódás, illetve a múlt tapasztalati jelenségeihez; a palimpszeszt eljárásaival foglalkozó tanulmányok is elsősorban a múltreprezentáció lehetőségeit értelmezik.

A kötetkezdő *Intertextualitás és történelmi tapasztalat (Egy vajdasági indiánregény tanulságai)* című tanulmány egyfajta történelmi-poétikai alapvetés szerepét is betölti Toldi Éva könyvében, hiszen az említett elméleti orientációkat és komparatív szemléletet érvényesítve tekint vissza az 1990-es évek elején íródottak közül Varga Zoltán *Indiánregény* (1992) című regényére, s értelmezi újra a megjelenésének idején viszonylag élénk kritikai reflektáltságot nyert alkotást. Az eltelt évtizedek távlatá, illetve az időközben lezajlott alakulástörténeti mozgások ugyanis kiemelt fontosságúvá tették a regény néhány vonását; leginkább a történelmi múlt